

УДК 811.161.2'271:070.41

РЕДАКТОРСЬКА ПРАВКА ГАЗЕТНОГО ТЕКСТУ

Марія Ріпей

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна
e-mail: maria-kr@ukr.net*

На підставі редакторського досвіду подано типологію джерел, які використовують під час редагування україномовних текстів. Проаналізовано приклади неправильного слововживання у публікаціях газет «Високий Замок», «День», «Дзеркало тижня», «Експрес».

Ключові слова: газетний текст, неправильне/правильне слововживання, редакторська практика.

Постановка проблеми. Проблема мовної норми, зокрема лексичної, є однією з найважливіших у сучасній лінгвістичній науці. В Україні її актуальність зумовлена політикою щодо державної мови («...від проголошення української мови державною минуло вже майже (або й понад (якщо брати до уваги, що це сталося ще за існування СРСР і Конституцією незалежної України тільки підтверджено) 20 років, а до фактичної державності української мови ще так далеко») [11, с. 4], а також станом сучасної української лексикографії, спричиненим неналежним захистом авторських прав. Зокрема, «Новий тлумачний словник української мови в чотирьох томах» (1998), укладачі якого – «літературознавець, кандидат (нині доктор) філологічних наук... який до лінгвістики не має жодного стосунку, та аспірантка Київського національного університету ім. Т. Шевченка (тепер доктор філологічних наук, літературознавець)...» є «98-відсотковим плагіатом» одинадцятитомного «Словника української мови» (1970–1980), «механічне... скорочення реєстру... здійснене нефахово, безсистемно...» [6, с. 6]. А до видання у 2001 році «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (укладач і головний редактор В. Бусел) «ніхто про таких редакторів-лексикографів (укладачів) у лінгвоукраїнських колах України навіть не чув» [6, с. 8], «академічний «Словник української мови» в 11-ти томах... майже цілковито поглинутий» [6, с. 9] цим словником. Видання 1-го тому «Словника української мови» в 20-ти томах («нового академічного лексикону» [6, с. 12]) було заплановано на 2004 рік. Однак він вийшов лише наприкінці 2010 року.

Потребу у новому ґрунтовно опрацьованому багатотомному «Словнику української мови» особливо відчують журналісти і літературні редактори, для яких вибір правильного відповідника у певному контексті є одним з найважливіших і найважчих завдань.

Аналіз останніх досліджень. На мовних неточностях акцентують у своїх працях Б. Антоненко-Давидович, К. Городенська, С. Єрмоленко, С. Караванський, Н. Непийвода, О. Пономарів, О. Сербенська та ін.

Мета статті – ґрунтуючись на редакторському досвіді, подати типологію джерел, які використовують під час літературного редагування україномовних текстів, проаналізувати приклади неправильного слововживання у публікаціях газет.

Емпірична база дослідження – видання «Високий Замок» (щоденна суспільно-політична україномовна газета), «Дзеркало тижня» (український суспільно-політичний тижневик, одне з найвпливовіших аналітичних видань в Україні), «Експрес» (всеукраїнська україномовна газета універсального змісту)¹.

Виклад основного матеріалу. По-перше, у правильному виборі слова журналістам і літературним редакторам допомагають довідники з культури мови, в яких розглянуто значення слів, наведено приклади. Особливо їхня допомога важлива тоді, коли словники не можуть допомогти. Наприклад, у словниковій статті лексеми «зустрічатися» «Великого тлумачного словника сучасної української мови» подано «...траплятися на чиєму-небудь шляху, деь, у якомусь місці... Стикатися з... чим-небудь у житті, в роботі... у сполуч. зі сл. труднощі, перешкоди і т. ін. Зазнавати чого-небудь, відчувати щось... Виявляти під час читання, внаслідок дослідження і т. ін.» [2, с. 483], у «Російсько-українському словнику складної лексики» російський вислів «встретивший трудности» перекладено на українську мову «зустрівши труднощі» [5, с. 67], що не відповідає нормам української мови. Можливо, тому в газетах читаємо «„Яскраві” телефони зустрічаються в користувачів „Інтертелекому”...» (Дзеркало тижня. – 2007. – 7–13 лип.); «У пресі можна зустріти повідомлення...» (Дзеркало тижня. – 2007. – 7–8 черв.).

Однак, як зауважує Б. Антоненко-Давидович, «дієслово *зустрічатися* (*зустрітися*) має вужче значення, ніж відповідне російське *встречаться*; його слід ставити там, де справді йдеться про зустріч когось із кимось: „Павленко зустрівся з ним на партзборах”... в значенні дієслів *попадатся*, *наталкуватися*, тоді слід уживати інших наших дієслів. Ось вони: *траплятися*... *попадатися*... *бувати*... *натрапити*...» [1, с. 115–116].

Редактори видавництва інколи ставляться з гумором до мовних хиб, оскільки вони змушують задуматися і добре запам'ятовуються. Зокрема, словосполучення «телефони зустрічаються» аналізуватимуть так: «Йшли телефони, йшли, зустрілися, привіталися і пішли далі». Читаючи речення «У пресі можна зустріти повідомлення...» розмірковуватимуть: «І як би то можна зустріти повідомлення? Напевне, треба визначити час, місце і запросити повідомлення на зустріч, як говорять у Львові, «піти з ними на каву».

Отже, у вищенаведених реченнях треба було написати «телефони є» (або «трапляються»); «повідомлення трапляються» («можна натрапити на», «прочитати», «є» або «надруковано»).

По-друге, у правильному виборі слова, яке не подано у довідниках, а в тлумачних словниках української мови не завжди чітко і правильно розмежовано їхнє значення, допомагають російсько-українські словники, як ті, де просто наведено переклад російського слова, так і значною мірою ті, де українські відповідники російському слову подано у взаємозв'язку цього слова з іншими словами.

¹ uk.wikipedia.org

Здебільшого найти український відповідник до російського слова нескладно, якщо користуватися російсько-українським словником. Однак інколи журналісти не звертаються за допомогою до словників, а підбирають українське слово на свій розсуд. У редакторській практиці трапляються такі ситуації, коли, щоби найти правильний український аналог, доводиться слово перекласти на російську мову, а потім за допомогою російсько-українських словників підібрати правильний відповідник.

Проте є і складніші випадки. Наприклад, щодо вживання лексеми «встановлювати». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» у поясненні лексеми «встановлювати» читаємо: «...2. Організовувати, здійснювати, налагоджувати. 3. Визначати, розпізнавати за певними ознаками... Відкривати або стверджувати що-небудь, довівши, обґрунтувавши. 4. Створюючи, утверджувати, узаконювати що-небудь... Уводити в дію, визначати що-небудь якимись заходами...» [2, с. 1517]. Зазначено також «встановлювати що-небудь (перевіркою, дослідженням, обстеженням і т. ін.)» [2, с. 1024]. У тритомному російсько-українському словнику до російського «устанавливать, установить» подано «1. установлювати... **-ть взаимосвязь явлений**... установити взаємозв'язок явищ; **-ть книги на полке** ставити, поставити (устанавливать, установить, установлювати, установить) книжки (книги) на полиці; **-ть связь**... установити зв'язок; **-ть телефон**... установити (ставити, поставити) телефон...» [10, т. 3, с. 693–694].

У газетах досить часто читаємо слово «встановлювати». Зокрема, «встановлюють» ім'я, причину, термін, контроль, контакти, дні, власників, правила, ціни, обмеження, стосунки, істину, суму, пенсію. Наприклад: «...сесії місцевих рад мають установити для пільгових перевезень лише певні дні...» (Дзеркало тижня. – 2007. – 16 черв.); «лабораторні аналізи встановили...» (Експрес. – 2007. – 1 берез.); «з моменту встановлення співробітництва»; «встановлення обмежень щодо площі»; «встановлені ціни на газ» (Дзеркало тижня. – 2009. – 7 берез.); «...встановити політичний контроль...» (День. – 2012. – 4 груд.).

У цьому випадку у виборі правильного слова допомагає «Російсько-український словник складної лексики», в якому українські слова до російського слова «устанавливать» наведено у взаємозв'язку його з іменниками: «факти виявляти; опіку уряджати; ціну визначати; закон фізики відкривати; зв'язок знаходити, нав'язувати, налагоджувати; стосунки започатковувати, погоджуватися мати; лад запроваджувати; порядок наводити; антену споруджувати; мода виробляється; визначаючи величину; здатний знайти взаємозв'язок; уряджуючи опіку; доглядач черги; налагодити хід черги; зайнятий виявленням причини; зайнятий визначенням розмірів; нав'язуючи контакт...» [5, с. 666].

Літературні редактори стверджують, що «встановлюють пам'ятники». Правильно вживати «встановлювати» у значенні «1. Ставити, поміщати десь що-небудь певним чином, підготовляючи до використання... Споруджувати що-небудь на певному місці... Взагалі ставити зручно, надійно» [2, с. 1517]. В інших випадках треба підшукувати певні відповідники. Наприклад, «дізнаватися», «визначати», «досліджувати», «свідчити», «стверджувати», «призначати», «ухвалювати», «з'ясувати», «запроваджувати», «виявляти», «налагоджувати», «започатковувати» та ін. Адже у «багатстві синонімів виявляється і багатство мови, тому що... кожне слово дає нам дещо інше розуміння» [7].

По-третє, у правильному виборі слова допомагає редакторська практика. Є випадки, коли, щоб підшукати правильне слово, довідкової літератури недостатньо. Наприклад, у довідковій і навчальній літературі подано українські відповідники російського прийменника «при»: «при», «за», «під час», «з (із)», «на», «після», «у разі», «у випадку», «у процесі», «внаслідок», «завдяки» та ін.

Однак у реченні «Спеціалісти... розробили революційний матеріал, який при нанесенні на... поверхню перетворює об'єкт на невидимий» (Експрес. – 2007. – 22 листоп.) літературний редактор не знає, чи це відбувається «у процесі», «під час», можливо, поступово невидимими стають деякі частини об'єкта, чи «після», «внаслідок», коли об'єкт покрили шаром матеріалу, а через деякий час він став невидимим.

Так само виникає сумнів, коли «При взаємодії з дорогоцінним мінералом кристал... набуває найдосконалішої форми...» (Високий Замок. – 2006. – 9 листоп.): «у процесі», «під час» чи «після», «внаслідок». Якщо редактори видавництва ці моменти узгоджують або під час розмови з автором, або на полях рукопису записують кілька варіантів, щоб автор, осмислюючи відредагований текст, вибрав правильний (точний) відповідник, то у літературних редакторів газет таких можливостей немає. Зважаючи на це, у вищенаведених реченнях замість «при» ліпше написати «якщо» або «коли»: «...розробили революційний матеріал. Якщо його нанести на металеву поверхню, то об'єкт стає невидимим»; «коли кристал... взаємодіє з дорогоцінним мінералом, то набуває найдосконалішої форми...». Це дасть змогу точніше передати зміст, зосереджуючи увагу на дії та результаті, й уникнути незрозумілості. Адже «справжній газетний виступ... завжди зрозумілий читачам, бо прибраний у популярну форму» [3, с. 90]. А використання прийменників «у процесі», «внаслідок» передусім важливе у науковій літературі, де головну увагу звертають на логіку і точність викладу [4, с. 80].

Особливо важлива редакторська практика у правильному виборі слова, яке не подано у довідниках, а словники чітко і правильно не розмежовують його значення. Наприклад, є труднощі у вживанні слів «дозволяти» і «давати змогу». Газети пишуть: «Нові технології дозволяють магазинам оперативно визначати номери мобілок потенційних клієнтів», «реклама, яка дозволяла б споживачеві примітити товар на полиці» (Дзеркало тижня. – 2006. – 27 трав.); «ускладнив умови, що дозволяють судити про повне складання автомобілів» (День. – 2012. – 4 груд.).

Тому що «дозволяти» – це «давати згоду, дозвіл, право на здійснення чогонебудь» [2, с. 312]. А у значенні «давати можливість що-небудь робити (про стан, умови, обставини і т. ін.)» варто вживати не «дозволяти», як зазначено у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» [2, с. 312], а «давати змогу», «давати можливість». Як зауважують літературні редактори, можна дозволити щось зробити, але не дати змоги це зробити. Наприклад, дозволити вийти з аудиторії, але не дати змоги вийти (не дати пройти або замкнути двері). Правильне вживання слів «дозволяти» і «давати змогу», на нашу думку, добре ілюструє приклад переходу вулиці, де є світлофор. Зелене світло світлофора дозволяє пройти, а машини зупиняються і дають можливість перейти дорогу.

Неправильно вживати, як пишуть газети, «технології дозволяють», «реклама дозволяла», «умови, що дозволяють». У цих випадках правильно замість «дозволяють» вживати «дають змогу» або «дають можливість». Однак у реченні

«Цей парк [«Кратер діамантів». – М. Р.] – єдине у світі місце відпочинку, де гостям дозволяють забирати зі собою все, що вони там знайдуть» (Високий Замок. – 2006. – 24 жовт.) слово «дозволяють» вжито правильно. Для того, щоб «забирати зі собою все, що знайдуть» є дозвіл, очевидно, офіційне розпорядження [9, с. 108].

Висновки. Отже, важливо аналізувати досвід літературних редакторів, навчаючи на його прикладах студентів-журналістів, систематизуючи його у довідниках – помічниках для журналістів і редакторів. Особливо важливо підсумовувати досвід літературних редакторів в Україні тепер, коли триває робота над «Словником української мови» в 20-ти томах, щоб привернути увагу його укладачів до редакторських висновків, перевірених багатолітньою практикою.

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Борис Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1735 с.
3. Григораш Д. С. Теорія і практика редагування газети / Д. С. Григораш. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1966. – 168 с.
4. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. / П. С. Дудик. – К. : ВЦ «Академія», 2005. – 368 с.
5. Караванський С. Російсько-український словник складної лексики / Святослав Караванський. – К. : ВЦ «Академія», 1998. – 712 с.
6. Німчук В. Про сучасну українську тлумачну лексикографію / Василь Німчук // Українська мова. – 2012. – № 3. – С. 3–30.
7. Огієнко І. Розвій літературної мови. На увагу нашим письменникам / Іван Огієнко // Рідна мова. – 1936. – Ч. 7. – С. 291–292.
8. Ріпей М. В. Ненормативне вживання лексеми «встановлювати» в газетних матеріалах / М. В. Ріпей // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2010. – Т. 39. – С. 180–182.
9. Ріпей М. В. Порушення лексичної норми на сторінках газет / М. В. Ріпей // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 101. – С. 107–110.
10. Русско-украинский словарь : [в 3 т.]. – [2-е изд.]. – К. : Голов. ред. Укр. Сов. Энциклопедии, 1980–1981.
11. Ткаченко О. Б. Українська мова як державна у труднощах її становлення / О. Б. Ткаченко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 3–10.

EDITORIAL CORRECTION OF NEWSPAPER TEXT

Mariya Ripey

*Ivan Franko National University of Lviv
Chuprynky str., 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: maria-kr@ukr.net*

On the basis of personal editorial practice the author presents a typology of sources, that used in the editing of Ukrainian texts. It is analyses the examples

non-normative using of lexemes from the newspapers «The Mirror of the Week», «Express», «High Castle».

Keywords: newspaper text, non-normative/normative using, editorial practice.

РЕДАКТОРСКАЯ ПРАВКА ГАЗЕТНОГО ТЕКСТА

Мария Рипей

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Генерала Чупринки, 49, г. Львов, 79044, Украина

e-mail: maria-kr@ukr.net

На основании редакторского опыта подано типологию источников, которые используют во время редактирования украиноязычных текстов. Проанализированы примеры неправильного словоупотребления в публикациях газет «Высокий Замок», «День», «Зеркало недели», «Экспресс».

Ключевые слова: газетный текст, неправильное/правильное словоупотребление, редакторская практика.